

D. JASON SLONE &
WILLIAM W. MCCORKLE
JR. (ED.)

**The Cognitive Science of
Religion: Methodological
Introduction to Key
Empirical Studies. London:
Bloomsbury 2019. 294 s.**

Kognitiivinen uskonnontutkimus on sotkuinen kenttä. Tieteenalaan tutustuvan voi olla vaikea hahmottaa tutkimuksen keskeisiä hypoteeseja, metodeja, tuloksia ja rajoja. Hämäräksi jää helposti sekin, miten vaihteleva empiirinen tuki eri teorioilla on. *The Cognitive Science of Religion: Methodological Introduction to Key Empirical Studies* luo valoa hämärään. Teos on metodologinen johdatus kognitiivisen uskontotieteen kokeelliseen perustaan. Kaksikymmentäkolme lukua esittelee kukin yhden ”avaintutkimuksen” viimeisten 25 vuoden ajalta.

Teoksessa on panostettu pedagogisuuteen. Lukujen otsikot ovat kysymysmuodossa: ”Miksi näemme yliluonnollisia merkkejä luonnollisissa tapahtumissa?; ”Laskevatko rituaalit stressiä sodan aikana?; ”Miten ihmiset ymmärtävät persoonan identiteetin säilymisen reinkarnaatiossa?”. Jokainen luku tiivistää ensin kyseisen aiheen tutkimushistoriaa. Sitten selitetään, millaista tietoa kyseisellä tutkimuksella haettiin ja miksi, miten se tehtiin, millaisia tuloksia saatiin ja mitä merkitystä niillä on. Luvut ovat ikään kuin kansantajuisia rautalankaversioita tieteellisistä artikkeleista.

Monet kirjoittajista avaavat myös omaa polkuaan tutkijana, kiinnostustaan aihepiiriin, tutkimukseen johtaneita arvauksiaan ja virheitäänkin. Kiinnostavia ovat myös erilaiset koeasetelmat,

joiden kehittäminen on oma taiteenlajinsa. Mieleeni jäi esimerkiksi Dimitris Xygalatasin kuvaus Mauritiuksella toteutetusta kenttätutkimuksesta, jossa testattiin uskonnollisen ympäristön vaikutusta altruistiseen käytökseen, jota mitattiin rahanjakopelillä. Hän tarvitsi samanaikaisesti käyttöönsä tyhjän hindutempelin, jossa ei olisi muita kuin kokeeseen osallistuvat, ja kontrolliryhmälle sekulaarin ympäristön (ravintolan). Ravintolan omistaja oli valmis antamaan paikan käyttöön lounaan ja päivällisen välissä eli tutkimukseen oli aikaa kolme tuntia päivässä. 62 koehenkilöä värvättiin paikallisista yhteisöistä paikallisten tutkimusavustajien avulla.

Kirja luo tietysti hyvän läpileikkauksen tutkimuksen nykytilaan. Kognitiivisen uskontotieteen varhaisiin teorioihin kuuluu muun muassa Lawsonin ja McCauleyn hypoteesi rituaalien toimintalogiikasta. Hypoteesin mukaan rituaalit, joiden tehon katsotaan perustuvan rituaalin *suorittajan* (papin, rabbin, imaamin) jumalalliseen mandaattiin (joka taas juontaa juurensa itse jumalan suorittamaan rituaaliin), katsotaan teholtaan pysyviksi (niitä ei toisteta) ja peruuttamattomiksi. Tällaisia rituaaleja ovat esimerkiksi kaste, hääseremonia, *bar mitzvah* tai vaikkapa hindulainen *upanaya*. Sen sijaan ehtoollisen kaltaisia rituaaleja, joiden teho perustuu rituaalissa käytetyn *instrumentin* (kuten leivän ja viinin) pyhyyteen, pidetään teholtaan väliaikaisena ja sitä toistetaan usein. Brian Malley esittelee eri uskontojen edustajien parissa tehtyä tutkimusta, joka hänen mukaansa tukee Lawsonin ja McCauleyn hypoteesia ”älistytävän hyvin”.

Sen sijaan Pascal Boyerin minimaalisen intuitionvastaisuuden teorian suosio on viime vuosina hiipunut, vaikka se oli pitkään kognitiivisen uskontotieteen lipupulaiva. Teorian mukaan laajalle leviävät uskonnolliset ideat ovat minimaalisesti intuitionvastaisia. Idea kuten ruumiiton persoona tai tunteellinen kivi on helpommin muistettava kuin puhtaasti intuitiivinen idea (ruumiillinen persoona tai tunteeton kivi) tai maksimaalisesti intuitionvastainen idea (ei-materiaalinen ja tunteellinen kivi). Kirjassa esiteltyjen tutkimusten perusteella teorian empiirinen tuki ei päätä huimaa. Michaela Porubanovan tutkimuksessa minimaalisesti intuitionvastaiset ideat muistettiin välittömästi huonomin ja kahden viikon jälkeen vain hieman paremmin kuin puhtaan intuitiiviset ideat. Minimaalisesti intuitionvastaiset toimijat (kuten jumalat, kummitukset, zombiet) tosin muistettiin paljon paremmin kuin objektit. Joka tapauksessa minimaalinen intuitionvastaisuus selittää uskonnon yleismaailmallisuutta hyvin vähän.

Viime vuosina suosituksi noussut teoreettinen synteesi uskonnon kulttuurievoluutiosta koskee uskoa ”Suuriin Jumaliin” (Big Gods). Teorian sisällyttäminen osaksi kognitiivista uskontotiedettä on hieman yllättävää; teorian edustajat itse usein käsittelevät kognitiivista uskontotiedettä vain pienenä osana synteesiään. Teorian ytimessä on väite, että monoteismeille tyypillinen jumalausko on luonut perustan suurten ihmisryhmien sisäiselle yhteistyölle ja siten yhteiskuntien syntymiselle. Teorian väitetään ratkaisevan evoluutioteoreettisen ongelman, mikä koskee suurten ryhmien yhteistyön ylläpitoa. Vaikka yhteis-

työ on edullista ryhmän kannalta, yksilön näkökulmasta "vapaamatkustaminen" (yhteistyön eduista hyötyminen mutta yhteistyöstä pidättäytyminen) on hyödyllisintä. Satojen ihmisten ryhmä mahdollistaa anonyymiyden, joten niissä on helppo elää siivellä jäämättä kiinni. Big Gods -teorian mukaan Suurten Jumalien on uskottu tarkkailevan ihmisten moraalialia ja rankaisevan väärintekijöitä. Yhteinen jumalausko on ehkäissyt vapaamatkustamisen houkutus. Uskon ilmaisu "uskottavilla" rituaaleilla on vahvistanut ihmisten keskinäistä luottamusta ja yhteistyötä.

Monet kirjassa esitellyt tutkimustulokset antavat tukea teorialle. Esimerkiksi Richard Sosis on osoittanut, että kibbutseissa asuvat, yhteisiä rukoushetkiä päivittäin harjoittavat ortodoksi-juutalaismiehet jakavat rahapotistaan toisilleen enemmän kuin eiuuskonnollisten kibbutsin jäsenet tai saman kibbutsin naiset (jotka eivät vastaavasti rukoile yhdessä). Xygalatasin tutkimus Mauritiuksella kertoo fyysisestä kipua aiheuttavien rituaalien kyvystä tuottaa sosiaalista koheesiota myös niiden osalta, jotka vain seuraavat rituaalia. Azim Shariffin työryhmä taas on selvittänyt *priming*-tutkimuksessaan, että moraalialia valvovan Jumalan ajattelu laskee ihmisten halukkuutta itse rangaista kolmatta osapuolta väärinteosta (joka viestii luottamuksesta siihen, että Jumala hoitaa rankaisemisen). Vaikka "Suurten Jumalien" hypoteesi on kirjan ilmestymisen jälkeen ottanut takapakkia, rituaalien merkitys yhteiskuntien kulttuurievoluution taustalla on korostunut entisestään.

Kirja toimii hyvin johdanto-teoksena kognitiiviseen uskon-

totiteeseen ja sellaiseksi se on tarkoitettukin. Ihmisten uskonnollisia intuitioita selittävän evoluutiotarinnoinnin sijasta painotus on kokeelliseen tutkimukseen perustuvassa evidenssissä. Teos löytää varmasti tiensä oppikirjaksi.

Lari Launonen, TM
Systemaattisen teologian
tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto

MARK ASHURST-MCGEE,
ROBIN SCOTT JENSEN &
SHARALYN D. HOWCROFT
(ED.)

Foundational Texts of
Mormonism: Examining
Major Early Sources. New
York: Oxford University
Press 2018. 448 s.

Suurten abrahamilaisten uskontojen synnyinvuodet ja perustustapahtumat ovat vaipuneet historian alkuhämäriin pitkälti dokumentoimattomina. Niitä kuvaava varhaisin aineisto on yleensä kauan itse tapahtumien jälkeen tuotettua, ja lisäksi joidenkin aineistojen varhainen editointi tuottaa niiden nykytuloksijoille lisähaasteita, esimerkiksi Raamatun eksegeetiikan piirissä.

Yhdysvaltain toisen suuren herätyskauden aikana syntynyt mormonismi voi ruokkia eksegeettien ja muiden teologien ajattelua toimimalla yhtenä mallina uskontojen varhaisvuosiin liittyvien prosessien ymmärtämiseksi. Mormonismi kytkeytyy teologiselta kehitykseltään vahvasti abrahamilaisten uskontojen juu-

riin ja yhdistelee niiden ominaispiirteitä: perustaja Joseph Smithiä (1805–1844) – jota on joskus kutsuttu Amerikan Muhammadiksi – pidetään ylönousseen Jeesuksen kutsamana profeettana, jonka tehtävänä oli koota Jumalan valittu kansa ja johtaa sitä lopun aikoina.

Ehkä merkittäväntä tutkimuksen kannalta on, että mormonismen varhaiskehitys on poikkeuksellisen hyvin dokumentoitua. Ashurst-McGee, Jensen ja Howcroft ovat Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkon eli mormonitradition päähaaraa edustavan "MAP-kirkon" palveluksessa olevia amerikkalaisia historioitsijoita, joiden toimittama uusi antologia keskittyy valikoimaan lähinnä Smithin elinaikana tuotettuja pyhiä ja maallisia tekstejä. He haluavat paneutua dokumentteihin lähdekriittisesti "*as products of history rather than just as sources of historical information*" (s. 2), koska mormonismien varhaista kehitystä kuvaavien dokumenttien syntyyn, tarkoitukseen ja transmissioon liittyvät kysymykset tarjoavat arvokasta lisäymmärrystä tuosta kehityksestä.

Foundational Texts of Mormonism -teos voidaan nähdä yhtenä tämän vuosituhannen alusta saakka käynnissä olleen laajan "Joseph Smith Papers" -projektin sivutuotteista. Saarnaaja Jonathan Edwardsin (1703–1758) elämään, teologiaan ja tuotantoon syventynyt Yalen yliopiston professori Harry S. Stout toteaa esipuheessaan, että Smithiin liittyviä tekstejä julkaiseva projekti on tehnyt erittäin huolellista työtä, jonka synnyttämät päätelmät heijastuvat mormonismien uuteen tutkimukseen jo nyt. Uudenlaisia näkökulmia Smithin toimintaan